

Arkeologisk schaktningsövervakning

MYRBACKA 25:18 och 26:18

vid schaktning för el i anslutning till blästbrukslämning Järna
87:1, Vansbro kommun, Dalarnas län
2017

Arkivrapport dnr 101/16

Eva Carlsson

© Lantmäteriet i2014/00618

Dalarnas museum, Falun, 2017

Inledning

Eltel Networks Infranet AB har schaktat för elkabel på fastigheterna Myrbacka 25:18 och 26:18 i Järna socken (bilaga 1 och 2). Då det mellan fritidshusen finns en registrerad blästbrukslämning, Järna 87:1, har Länsstyrelsen Dalarna beslutat att schaktningen ska övervakas, dnr 431-9842-2016. Schaktningsövervakningen gjordes under oktober av en arkeolog från Dalarnas museum. Beställare var Eltel Networks Infranet AB för fastighetsägarens räkning.

De två berörda tomterna med fritidsbebyggelse ligger i östra delen av Järna socken vid sjön Gänsens norra strand, väster om Vifarnäsudden. På vardera tomten finns bostadshus och uthus (bilaga 3, bild 1).

Antikvarisk bakgrund

Järnframställningsplatsen består enligt FMIS av ett rektangulärt, ramformigt, slagghög, 12x9 meter (VNV-ÖSÖ). Det begränsas av vallar i N-Ö-V, 2-4 meter breda och 0,1-0,5 meter höga. Ytan innanför är delvis plan, delvis kullig. Den är öppen mot söder, sjösidan. Slaggen beskrivs som dels trögt fluten, mörk och tung, dels lätt, färgad och med påbränd lera (ugnsbitar). I mitten har en grop grävts i en förhöjning. Där påträffades ugnsväggsbitar och en stenklubba. Den senare registrerades som Järna 90:1. Varpet är övermossat och beväxt med tallar och lövträd.

Blästplatsen registrerades först i samband med Källströms s.k. snabbinventering 1935. Den beskrevs då som en avlång och en oval slagghög. En stuga fanns redan då öster om blästplatsen (DM arkiv 15281).

Slagghögvarpet har daterats av Åke Hyenstrand (1974) i samband med fornminnesinventeringen omkring 1970. Resultatet redovisas dock som Järna 90:1, så det måste ha skett en förväxling av numren för stenklubban och blästbrukslämningen. Resultatet blev 1155±100 BP (St 3745), det vill säga 770-985 e.Kr. med ett sigmas sannolikhet eller troligast vikingatid (Magnusson 1986).

Syfte

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera fornlämningen.

Metod

Schaktningen skedde utanför det iakttagbara slagghögvarpet, men i ett område där det under mark kunde finnas ytterligare lämningar som hörde ihop med blästbruket.

Schaktningen gjordes med grävmaskin med planskopa och följdes av en arkeolog. Schaktens sidor handrensades, dokumenterades och fotograferades. Schakten ritades in i plan manuellt utifrån befintliga hus.

Resultat

Först grävdes ett schakt från bostadshuset på Myrbacka 25:18 åt nordväst, ca 27 meter (bilaga 2). Schaktet grävdes 0,6 meter brett och 0,4 meter djupt. Det grävdes främst i befintliga gångvägar där växtligheten var bortnött. Schaktningen visade att huset låg på en sandig platå som sträckte sig ytterligare ca 10 meter norrut. Terrängen steg därefter svagt och där framkom främst rullgrus i schaktet.

Schaktet började vid stugväggen. I området närmast stugan fanns blåbärsris och mossa kvar. Under den tunna förnan fanns ett 1-3 centimeter tjockt kollager och under det 2-5 centimeter urlakad sand (bilaga 3, bild 2). Den urlakade sanden syntes fläckvis i schaktkanten längs sandplatån.

En ca 1x2 meter stor utbyggnad hade nyligen gjorts på husets nordsida. Ett ca 1 meter långt schakt hade handgrävts, inifrån utbyggnaden västerut till det planerade maskinschaktet. Kollagret kunde iakttas även i det handgrävda schaktet. Det betyder att ett sammanhängande kollager syntes ca 1 meter. Där fanns även enstaka skärvig sten.

Det andra schaktet grävdes på Myrbacka 26:18 (bilaga 2). Från elcentralen på uthusets södra gavel, följde det uthusets västra sida upp till den plats där kabelschakten förenades. Schaktlängden var ca 18 meter (bilaga 3, bild 3). Schaktningen fortsatte sedan norrut utan övervakning.

På den västra tomten har en ca 5x8 meter stor yta avbanats norr om bostadshuset, troligen för en utbyggnad. Där syntes enstaka skärvig sten, men ingen kol eller slagg.

Området kring slaggvarpet är beväxt. Huvuddelen av lämningen synes ligga på den västra tomten. Närmast tomtgränsen mot 25:18 ligger en cirka 3x10 meter stor och några decimeter hög vall. Väster om den finns några mindre högar, bl.a. vid en tall (bilaga 3, bild 4). Där kunde enstaka slagg och ugnsväggsbitar iakttas. En ugnsväggsbit syntes också längre söderut, 4 meter öster om bostadshusets gavel. Däremot syntes inget vid rotvältan vid tomtgränsen söder om det avlånga slaggvarpet. Enstaka bottenskållor syntes i strandkanten.

På nämnda talls västra sida hade jord tippats. Det var förmodligen från avbaningen för utbyggnaden. Den berörda ytan får antas vara en del av det rektangulära slaggvarpet. Inne i lämningen fanns också en fornminnesskylt, men det framgår inte vem som skrivit och satt upp skylten (bilaga 3, bild 5).

Slutsatser och utvärdering

Det ramformiga slaggvarpet Järna 87:1, daterat till vikingatid, berördes inte av ledningsdragningen. Schakten grävdes öster och norr om varpet. I anslutning till det östra fritidshuset framkom ett tunt kollager som kan vara samtida med blästbruket. Men det kan naturligtvis även ha tillkommit vid något annat tillfälle. Framställning av järn kräver dock inte bara en ugn utan även malm- och kolupplag. Det är också troligt att lättflyktigt kol sprids över ett större område i samband med smältningen. Spår av ett

urlakningsskikt indikerar att främst den sandiga platån nyttjats för verksamheten.

Den sandiga marken är mycket lätteroderad och kanske man till och med medvetet tagit bort det tunna kollagret där det eroderat fram i gångstigarna.

Inga ytterligare arkeologiska insatser bedöms nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget. Då fornlämningar är en allmän angelägenhet skulle vissa vårdinsatser behöva göras i anslutning till det ramformade slagghvarpet. Önskvärt vore att soporna som ligger intill fornlämningsskylten togs bort.

Sammanfattning

Elledningar har dragits till två fritidshus på sjön Gänsens norra strand i östra delen av Järna socken. Mellan husen ligger blästbrukslämningen Järna 87:1. Den syns som ett ramformigt slagghvarp och har tidigare daterats till vikingatid. Schaktningen för elkabel gjordes på östra och norra sidan och berörde inte slagghvarpet. I schakten framkom inga andra anläggningar som har med blästbruk att göra. Det fanns rester av ett kollager i anslutning till det östra huset inom ett område som inte nöts. Om detta kollager är samtida med blästbruket går inte att säga, men det är inte omöjligt. Markytan är känslig för slitage då förnan är mycket tunn och marken består av sand.

Blästbrukslämningen ligger mellan två fritidshus, främst på den västra tomten. Det skulle behöva tas större hänsyn till denna fornlämning.

Referenser

Dalarnas museums arkiv, akt 15281

FMIS. Forsök www.fmis.raa.se

Hyenstrand, Åke (1974). *Järn och bebyggelse: studier i Dalarnas äldre kolonisationshistoria*. Falun: Dalarnas museum

Magnusson, Gert (1986). *Lågteknisk järnhantering i Jämtlands län*. Diss. Stockholm : Univ.

Tekniska och administrativa uppgifter

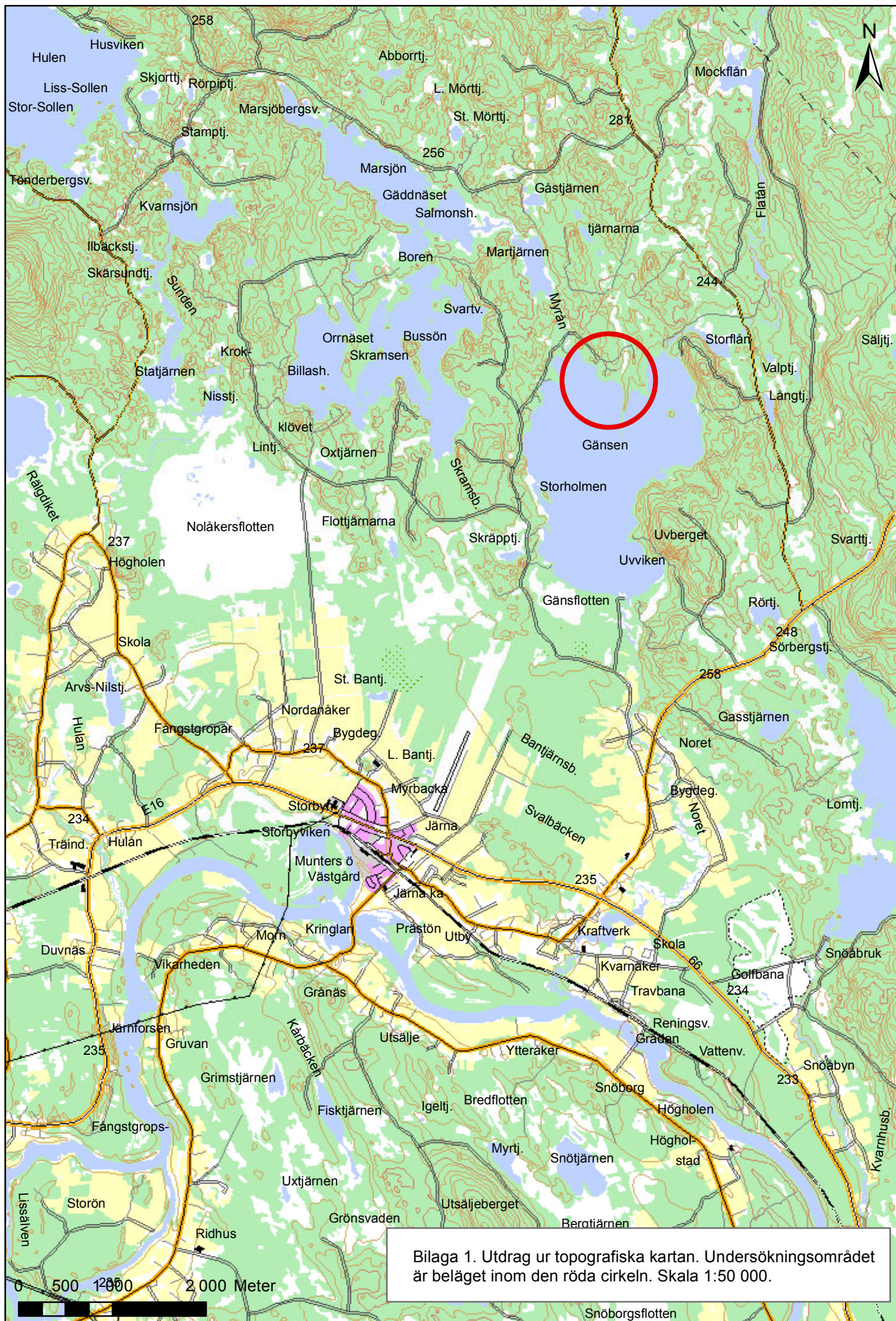
Länsstyrelsens diarienummer:	431-9842-2016
Socken:	Järna
Fornlämning, RAÄ-nr:	Järna 87:1
Fastighet:	Myrbacka 26:18 och 25:18
Koordinater, mitten:	N 6717655
(SWEREF99 TM)	E 467487
Höjd (RH 2000):	235 m.ö.h.
Inmätning:	Manuell
Utförandetid:	2016-10-06
Schaktlängd:	45 meter
DM projektnummer:	1625

DM diarienummer: 101/16
DM foto accessionsnr: 2016 27
Arkeologisk personal: Eva Carlsson
Projektansvarig: Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet bestående av fältskiss, 17 foton och tre shape-
filer förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

- 1 översiktskarta
- 2 schaktplan
- 3, 5 foton

Bilaga 1. Utdrag ur topografiska kartan. Undersökningsområdet är beläget inom den röda cirkeln. Skala 1:50 000.

26:18

25:18

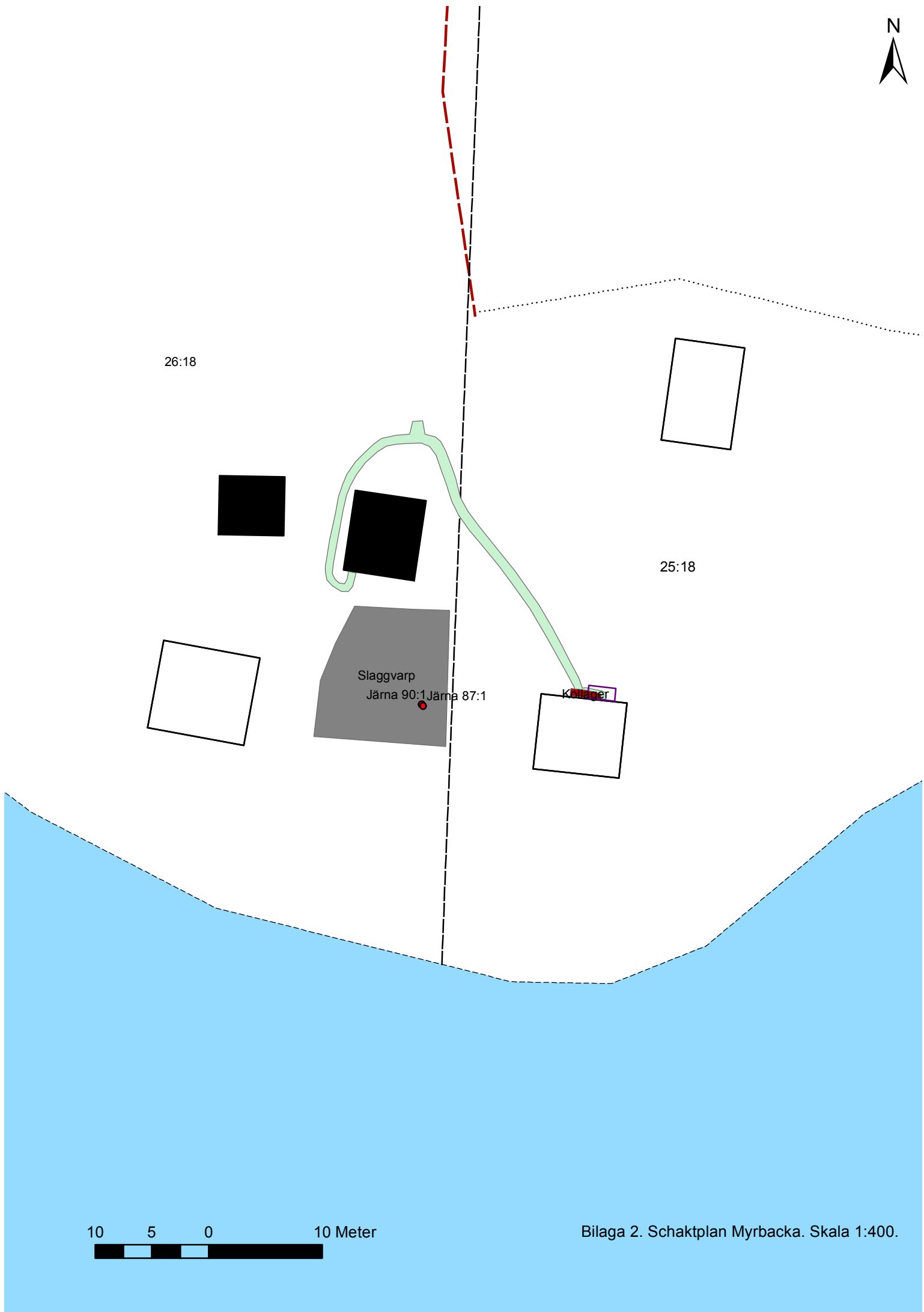
Slaggvarp
Järna 90:1 Järna 87:1

Källgöler

10 5 0 10 Meter

Bilaga 2. Schaktplan Myrbacka. Skala 1:400.

Foton, bilaga 3

Bild 1. Fritidsbebyggelse längs Gänsens norra strand. Till höger anas Vifarnäsudden. Foto från sydost, Eva Carlsson.

Bild 2. Kollagret syntes närmast fritidshuset och fortsatte i det handgrävda schaktet till vänster, in i den nya utbyggnaden. Foto från norr, Eva Carlsson

Bild 3. Schaktet grävdes runt uthuset. Foto från norr, Eva Carlsson

Bild 4. Schaktet kan anas framför uthuset med elskåp till vänster. I högra delen av bilden syns en del av det ramformiga slagghvarpet. Schaktmassor har tippats mot tallen. Foto från sydväst, Eva Carlsson

Bild 5. I norra delen av blästbrukslämningen fanns en skylt som berättade om järnframställning samt en del sopor. Foto från öster, Eva Carlsson.